

ВІДГУК
офіційного опонента
директора Інституту агроєкології і природокористування НААН,
доктора економічних наук, професора, академіка НААН ДРЕБОТ Оксани Іванівни
на дисертацію ГРОМОВА Сергія Сергійовича
на тему: «Фінансування територій природно-заповідного фонду України
у військовий та післявоєнний час»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами, планами, темами

Остаточний вибір євроінтеграційного вектору соціально-економічного розвитку України та перехід до моделі низьковуглецевого розвитку детермінували необхідність трансформації моделі фінансування територій природно-заповідного фонду з метою диверсифікації джерел, методів та інструментів фінансово-інвестиційного забезпечення потреб природно-заповідної справи та примноження і збереження біорізноманіття. Потрібно також враховувати факт того, що внаслідок повномасштабного вторгнення на територію України російських загарбників значна кількість природних біогеоценозів заповідних територій була порушена, що вимагає розроблення інструментарію фінансування їх відтворення у післявоєнний період.

Одним з чинників, що визначили необхідність проведення дисертаційного дослідження Громова Сергія Сергійовича, є надмірно звужений набір джерел фінансування відтворення природно-заповідного фонду в останні десятиліття, що не дозволяє повною мірою використати потенціал заповідних територій в частині зміцнення асиміляційної місткості та досягнення цілей кліматичної нейтральності. Також інституційне середовище фінансово-інвестиційного забезпечення потреб природно-заповідної справи не використовує існуючих переваг бюджетно-фіскальної децентралізації, а це не дозволяє повноцінно виконувати вимоги Європейського Союзу щодо розширення площі заповідних територій. Виходячи з цих міркувань Громовим Сергієм Сергійовичем і було сформульовану мету та визначено завдання дисертації, що свідчить про її актуальність та своєчасність.

Дисертація Громова Сергія Сергійовича безпосередньо пов'язана з науково-дослідною темою кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України «Фінансова стратегія сталого розвитку економіки України: інструменти, ризики та механізми адаптації» (номер державної реєстрації 0125U003409), у межах якої автором розроблено теоретико-методичні засади фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний періоди, проведено комплексний аналіз тенденцій фінансового забезпечення потреб природно-заповідної справи, а також розроблено

науково-практичні рекомендації щодо удосконалення фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності, диверсифікації джерел фінансування та підвищення фінансової спроможності суб'єктів природно-заповідної справи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Ознайомлення з дисертацією Громова Сергія Сергійовича засвідчило високий рівень обґрунтованості та достовірності отриманих результатів завдяки застосуванню автором широкого спектра методів наукових досліджень, що дало змогу критично переосмислити існуючі теоретичні напрацювання вітчизняних вчених у даній царині економічної науки, провести ґрунтовний аналіз динаміки фінансування процесів збереження та відтворення природно-заповідного фонду, а також обґрунтувати перспективні шляхи трансформації моделі фінансування потреб природно-заповідної справи у військовий та післявоєнний період.

Зокрема, застосований автором системний підхід дав можливість сформувати комплекс принципів трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду з урахуванням екзогенних та ендегенних викликів. Завдяки застосуванню економіко-статистичного методу вдалося провести ретроспективний аналіз тенденцій фінансово-інвестиційного забезпечення збереження біорізноманіття та середовища існування, зокрема фінансування територій природно-заповідного фонду. Використання методу кореляційно-регресійного моделювання дало змогу виявити ключові предиктори, котрі детермінують результуючий показник публічного фінансування територій природно-заповідного фонду, яким виступають кошти Зведеного бюджету України. На основі застосування абстрактно-логічного методу автор обґрунтував пріоритети трансформації моделі фінансово-інвестиційного забезпечення природно-заповідної справи шляхом імплементації передової іноземної практики.

Поглиблений аналіз структури, методологічного забезпечення та змістовного наповнення дисертаційного дослідження Громова Сергія Сергійовича, а також вивчення опублікованих за результатами досліджень наукових праць, свідчать про високий рівень достовірності та обґрунтованості сформульованих автором теоретико-методологічних положень, отриманих аналітико-оціночних характеристик та висновків і пропозицій. Відображенням високого рівня обґрунтованості і достовірності результатів дисертації Громова Сергія Сергійовича виступає вдале поєднання автором загальних та спеціальних методів наукового пізнання, що дало можливість сформулювати фундаментальні постулати становлення сучасної системи фінансування територій природно-заповідного фонду, опрацювати великі масиви статистичних та фактологічних даних, виявити перспективи імплементації у вітчизняну модель фінансово-інвестиційного забезпечення потреб природно-заповідної справи передового іноземного досвіду. Також достовірність отриманих

результатів обумовлюється використанням та опрацюванням офіційних матеріалів і документів міжнародних організацій, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, наукових публікацій, матеріалів наукових установ та особистих досліджень автора.

Дисертація Громова Сергія Сергійовича є логічно та структурно упорядкованим, самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням. Усі сформульовані в роботі теоретико-методологічні положення, аналітико-оціночні характеристики та результуючі висновки і рекомендації відзначаються високим рівнем достовірності та обґрунтованості і характеризуються прикладною спрямованістю.

Новизна наукових досліджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Отримані у дисертації Громова Сергія Сергійовича результати відзначаються науковою новизною як в частині теорії і методології фінансування територій природно-заповідного фонду, так і в частині імплементації передового європейського досвіду у вітчизняну архітектуру фінансово-інвестиційного забезпечення потреб природно-заповідної справи.

До спектра вагомих для економіки і фінансів природокористування нових результатів слід віднести проведену Громовим Сергієм Сергійовичем класифікацію форм, методів та інструментів фінансування територій природно-заповідного фонду України, яка передбачає їх систематизацію за функціональним призначенням із виокремленням форм фінансування й фінансових методів та інструментів, комплексне використання яких сприятиме мінімізації інвестиційного дефіциту у сфері природно-заповідної справи та забезпечить модернізацію й реконструкцію об'єктів екологічної інфраструктури заповідних територій. Теоретичною цінністю відзначається елемент новизни дисертаційного дослідження, який передбачає формування ієрархічної системи принципів фінансування територій природно-заповідного фонду у військовий та післявоєнний періоди, яка ґрунтується на взаємоузгодженій сукупності базових та функціональних принципів, практична реалізація яких забезпечує розширення форм, методів і джерел фінансово-інвестиційного забезпечення потреб суб'єктів природно-заповідної справи і усуває перманентний інвестиційний дефіцит в частині модернізації та реконструкції мережі об'єктів екологічної інфраструктури заповідних територій.

Певним внеском в методологію аналізу основних тенденцій фінансування потреб природно-заповідної справи України є елемент наукової новизни, що являє собою розроблений Громовим Сергієм Сергійовичем аналітико-оціночний інструментарій дослідження тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду, який поряд із визначенням структурно-динамічних характеристик фактичних показників передбачає розрахунок показників фінансово-інвестиційного забезпечення у порівнянних цінах шляхом

коригування їх значень на кумулятивний індекс цін виробників промислової продукції. Застосування такого аналітико-оціночного інструментарію забезпечує врахування впливу інфляційних і девальваційних процесів, підвищує достовірність оцінювання реальних обсягів фінансування природоохоронних заходів та створює методичне підґрунтя для об'єктивного аналізу ефективності використання фінансових ресурсів у сфері збереження й відтворення біорізноманіття.

Високим рівнем прикладної спрямованості відзначаються елементи наукової новизни, отримані у дисертації Громова Сергія Сергійовича, які передбачають розроблення науково-методичних засад оцінювання ефективності публічного фінансування природно-заповідної справи та формування положень імплементації передового зарубіжного досвіду фінансово-інвестиційного забезпечення природно-заповідної діяльності у вітчизняну систему фінансування територій природно-заповідного фонду. Науково-методичні засади оцінювання ефективності публічного фінансування природно-заповідної справи базуються на застосуванні інструментарію кореляційно-регресійного моделювання для кількісної оцінки взаємозв'язку між сукупними видатками Зведеного бюджету України на збереження природно-заповідного фонду та ключовими макроекономічними, бюджетно-фіскальними й екологічними чинниками. Імплементація передового зарубіжного досвіду фінансово-інвестиційного забезпечення природно-заповідної діяльності у вітчизняну систему фінансування територій природно-заповідного фонду є комплексним поєднанням механізмів публічного, міжнародного та власного фінансового забезпечення, що охоплює використання бюджетних ресурсів, фінансових інструментів Європейського Союзу, міжнародних екологічних фондів, грантових програм і механізмів самофінансування.

Найбільш вагомим результатом дисертації Громова Сергія Сергійовича варто розглядати вперше ним розроблену дорожню карту трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду України у післявоєнний період, яка передбачає поетапну реалізацію комплексу взаємоузгоджених організаційно-економічних та інституційних заходів у сферах внутрішньо-корпоративних, публічних і міжнародних фінансів. На першому етапі запропоновано здійснити диверсифікацію джерел фінансово-інвестиційного забезпечення потреб природно-заповідної справи. Другий етап передбачає активізацію грантової діяльності, створення регіональних і місцевих цільових фондів розвитку природно-заповідної справи та реалізацію проєктів транскордонного співробітництва. На третьому етапі запропоновано впроваджувати ринкові механізми фінансування, зокрема емісію карбонових сертифікатів, випуск «зелених» облігацій та залучення фінансових ресурсів приватних фондів.

Практичною спрямованістю характеризуються сформовані Громовим Сергієм Сергійовичем інституційно-фінансові засади підвищення капіталізації суб'єктів природно-заповідної справи, які охоплюють комплекс заходів та підойм застосування інструментів

вуглецевого кредитування, що передбачає емісію суб'єктами природно-заповідної справи карбонових сертифікатів (сертифікованих за методологією Gold Standard, орієнтованою на забезпечення якості та додаткових супутніх вигод від вуглецевого кредитування) з подальшим їх розміщенням на регульованому ринку, що дасть можливість підвищити рівень монетизації екосистемних послуг природних біогеоценозів заповідних територій.

У цілому за своєю сукупністю результати дисертаційного дослідження становлять ґрунтовне теоретичне та інституційне підґрунтя формування механізмів фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час з урахуванням глобальних, євроінтеграційних та децентралізаційних викликів.

Практична цінність результатів дослідження

Отримані у дисертації Громова Сергія Сергійовича нові для економіки, фінансів і організації заповідної справи результати впроваджені у практику діяльності суб'єктів природно-заповідної справи, громадських організацій природоохоронного спрямування, а також у навчальний процес закладів вищої освіти. Зокрема, в управлінській та науковій діяльності Черемського природного заповідника використовуються отримані Громовим Сергієм Сергійовичем результати аналізу основних тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду України у 2007–2024 роках за рахунок видатків Зведеного бюджету України, а також розроблена ним дорожня карта трансформації системи фінансування потреб природно-заповідної справи України у післявоєнний період. У діяльності Українського товариства охорони птахів використовуються результати дослідження Громова Сергія Сергійовича, які пов'язані з оцінюванням ефективності публічного фінансування потреб природно-заповідної справи на основі застосування кореляційно-регресійного моделювання. Природний заповідник «Древлянський» впроваджує в управлінську діяльність окремі теоретичні та прикладні результати, пов'язані з імплементацією базових положень міжнародних природоохоронних конвенцій у систему регулювання природокористування в Україні та трансформацією моделі фінансово-інвестиційного забезпечення потреб природно-заповідної справи. У навчальному процесі Національного університету біоресурсів і природокористування України при підготовці лекційного матеріалу та практичних занять з дисциплін «Фінанси», «Фінанси підприємств» та «Фінанси природокористування» використовуються результати дисертаційного дослідження Громова Сергія Сергійовича, які стосуються удосконалення теоретико-методичних підходів до формування системи фінансування територій природно-заповідного фонду України в умовах воєнного та післявоєнного періодів із урахуванням принципів екосистемної цілісності, адаптивності та диверсифікації фінансових ресурсів, а також результати систематизації та розвитку методів фінансування природно-заповідного фонду, зокрема бюджетного, позабюджетного та внутрішньо-корпоративного фінансування, механізмів публічно-приватного партнерства, приватного інвестування та інструментів сек'юритизації.

Повнота висвітлення результатів дослідження у наукових публікаціях

Повнота викладення основних результатів дисертаційного дослідження Громова Сергія Сергійовича підтверджується їх висвітленням у 12 наукових працях, з яких 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 8 тез наукових доповідей. Найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, котрі відзначаються новизною для економіки, фінансів і організації природно-заповідної справи, пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських конференціях. Рівень наукових видань та системний характер викладення матеріалів в опублікованих наукових працях відповідають нормативним вимогам МОН України щодо висвітлення результатів дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації

Дисертація Громова Сергія Сергійовича складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 267 сторінок. Список використаних джерел налічує 231 найменування. Змістовне наповнення дисертації повною мірою відповідає сформульованій меті та визначеним завданням дослідження.

У першому розділі **«Теоретичні основи та інструментально-методологічне забезпечення фінансування територій природно-заповідного фонду»** автор розкрив сутність, сформулював принципи та виокремив інституційні виміри фінансування територій природно-заповідного фонду. У даному розділі також ідентифіковано форми, методи та інструменти фінансування територій природно-заповідного фонду з урахуванням викликів військового часу та післявоєнного відновлення, а також розглянуто глобальні, євроінтеграційні, децентралізаційні та воєнні детермінанти трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду.

Другий розділ **«Аналіз та оцінка ефективності фінансування територій природно-заповідного фонду в Україні»** охоплює розгляд інституційних засад функціонування системи фінансування територій природно-заповідного фонду на загальнонаціональному та місцевому рівнях, аналіз структурно-динамічних вимірів фінансування потреб заповідної справи, а також результати узагальнюючого оцінювання ефективності фінансування територій природно-заповідного фонду.

У третьому розділі **«Інституційно-прикладний інструментарій диверсифікації джерел та методів фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час»** обґрунтовано євроінтеграційний вектор інституціоналізації передових практик фінансово-інвестиційного забезпечення територій природно-заповідного фонду, сформовано інституційно-програмне забезпечення диверсифікації форм, методів та джерел фінансування територій природно-заповідного фонду.

та розроблено організаційно-фінансові засади підвищення капіталізації суб'єктів природно-заповідної справи на основі застосування інструментів вуглецевого кредитування.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Дисертація та наукові публікації Громова Сергія Сергійовича, в яких висвітлено основні її теоретичні та прикладні результати, повною мірою відповідають вимогам дотримання академічної доброчесності і не містять фактів плагіату та інших порушень (компіляції, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Дисертація написана державною мовою, її текст відповідає принципам наукової стилістики та академічного письма. У дисертації дотримано необхідний рівень комплексності і системності дослідження, що дало можливість забезпечити логічну упорядкованість та цілісність змістовного наповнення всіх розділів проведеного дослідження. Оформлення використаних літературних джерел та статистичних збірників і звітів та посилання на них у тексті роботи здійснено відповідно до чинних стандартів. Сформульовані у дисертації теоретико-методологічні положення, аналітико-оціночні характеристики, висновки і пропозиції відзначаються обґрунтованістю, достовірністю, аргументованістю та змістовною завершеністю.

Дискусійні положення та зауваження

У цілому позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційного дослідження Громова Сергія Сергійовича, доцільно виокремити окремі його дискусійні положення:

1. Автор на с. 37 стверджує, що «рекреація на окремих територіях природно-заповідного фонду розглядається як складова виробничо-господарської діяльності і як джерело притоку фінансових ресурсів у сегмент природно-заповідної справи». Це дуже важливий чинник забезпечення ефективності функціонування суб'єктів природно-заповідної справи як з огляду на необхідність диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації екологічної інфраструктури, яка обслуговує ці території, а також з огляду на необхідність посилення інвестиційної спрямованості фінансування заповідних територій. З огляду на це у тексті дисертації доцільно було б більше уваги приділити визначенню місця, ролі та інституційних передумов організації рекреаційної діяльності у різних категоріях природоохоронних територій.

2. На с. 70 дисертації автором констатується, що «мізерними були публічні фінансові вливання у розбудову науково-дослідної бази у природно-заповідній справі, що не давало можливості визначити перспективи розширеного відтворення, збереження та примноження біорізноманіття та середовища існування». Виходячи з того, що здійснення наукових досліджень є одним з основних детермінантів організації територій природно-заповідного фонду, автору варто було б привести власну позицію стосовно нарощення фінансових вливань саме у проведення науково-дослідних робіт, пов'язаних з відтворенням, збереженням та примноженням біорізноманіття.

3. Виходячи з необхідності виконання вимог Європейського Союзу щодо розширення площі природоохоронних територій та враховуючи необхідність урізноманітнення джерел їх фінансування у військовий та післявоєнний період, у дисертації на рис. 1.3, с. 94, однією з передумов диверсифікації джерел фінансування територій природно-заповідного фонду Громов Сергій Сергійович розглядає розширення можливостей місцевих громад. Погоджуючись з такою авторською позицією, водночас варто зазначити, що з огляду на потребу активізації розвитку територій природно-заповідного фонду місцевого значення доцільно було б більше уваги приділити визначенню інституційних засад впливу органів місцевого самоврядування на динаміку розвитку суб'єктів природно-заповідної справи місцевого значення.

4. У підрозділі 2.2 «Аналіз структурно-динамічних вимірів фінансування територій природно-заповідного фонду» автор приводить твердження щодо того, що «прискорені темпи номінального зростання видатків у збереження біорізноманіття та середовища існування за всіма джерелами фінансування у 2024 році порівняно з 2007 роком відбулися у зв'язку з необхідністю документальної та реальної імплементації природоохоронних директив Європейського Союзу, зокрема в частині розширення площі земель природно-заповідного фонду». Певною мірою погоджуючись з таким трактуванням основних тенденцій фінансування збереження біорізноманіття та середовища існування за всіма джерелами фінансування, необхідно наголосити на необхідності більш ґрунтовного розгляду динаміки реальної величини обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття та середовища існування з огляду на інфляційно-девальваційні процеси, котрі спостерігалися у національній економіці у 2007–2024 роках. Більше того, варто було б чіткіше ідентифікувати вплив воєнного часу на пріоритети фінансування процесів збереження біорізноманіття, особливо на територіях природно-заповідного фонду.

5. Оцінюючи позитивно теоретико-прикладну цінність розглянутого у дисертації Громова Сергія Сергійовича передового німецького досвіду фінансування територій природно-заповідного фонду (підрозділ 3.1 «Євроінтеграційний вектор інституціоналізації передових практик фінансово-інвестиційного забезпечення територій природно-заповідного фонду»), а також виходячи з його позиції стосовно того, що «кошти бюджетів федеральних земель використовуються для надання субсидій територіальним громадам базового рівня (муніципалітетам), які ініціюють проєкти розширення площі земель природно-заповідного фонду та проєкти відтворення та примноження біорізноманіття на даній категорії земель» (с. 179), автору доцільно було б вказаний передовий досвід Німеччини в частині надання трансфертів з центрального бюджету бюджетам муніципалітетів розглянути через призму можливостей його імплементації в українську практику фінансування територій природно-заповідного фонду.

Приведені зауваження і побажання мають характер наукової дискусії, вказують на перспективні напрями подальших наукових досліджень в межах даної наукової тематики та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Громова Сергія Сергійовича.

Загальний висновок

Дисертація Громова Сергія Сергійовича на тему: «Фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час» є цілісним, самостійно виконаним та завершеним науковим дослідженням. Теоретичні положення, аналітико-оціночні результати, висновки і практичні рекомендації, сформульовані у дисертації, базуються на ґрунтовному аналізі наявної теоретико-методологічної бази фінансово-інвестиційного забезпечення територій природно-заповідного фонду, характеризуються науковою новизною та мають вагомe прикладне значення для диверсифікації джерел, методів та інструментів фінансування суб'єктів природно-заповідної справи у військовий та післявоєнний період. Структура дисертації та її зміст свідчать про досягнення автором сформульованої мети та вирішення поставлених завдань дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації повною мірою відображено в опублікованих наукових статтях і тезах наукових доповідей.

Актуальність теми дисертації, рівень обґрунтованості та достовірності викладених в ній теоретичних положень, аналітико-оціночних результатів, висновків і рекомендацій, наукова новизна, повнота викладення в опублікованих наукових працях відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Таким чином, дисертація на тему: «Фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час» відповідає спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування», вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Громов Сергій Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Офіційний опонент директор Інституту агроєкології і природокористування НААН, доктор економічних наук, професор, академік НААН Оксана ДРЕБОТ